

Naravno pravo*

(članek iz Enciklopedije)

Naravno pravo (morala). Raba te besede je tako domača, da je skoraj vsakdo notranje prepričan, da stvar razločno pozna. Ta notranji občutek je skupen tako filozofu kot človeku, ki o tej zadevi sploh ni razmišljal. Razlika med njima je le v tem, da slednjemu ob vprašanju Kaj je pravo? takoj zmanjkajo besede in ideje, napoti vas na notranje razsodišče vesti in obmolkne, medtem ko je prvi prisiljen k molku in globljim razmislekom šele, ko zapade v blodno kroženje, ki ga privede spet na začetek, ali ga potisne v reševanje kakšnega drugega vprašanja, nič lažjega od tega, za katero je mislil, da se ga je znebil s svojo definicijo.

Vprašani filozof bo dejal, *pravo je temelj ali prvi vzrok pravičnosti*. Toda kaj je pravičnost? To je zaveza dati vsakomur to, kar mu pripada. A kaj pripada bolj enemu kot drugemu v stanju, v katerem naj bi bilo vse od vseh in v katerem morda še ne bi bilo razločne ideje o zavezi? In kaj bi drugim dolgoval ta, ki bi jim dovoljeval vse in od njih ne bi zahteval nič? Na tej točki se filozofu začne svitati, da je naravno pravo med vsemi pojmi morale eden najpomembnejših in najtežje opredeljivih. Zato menimo, da bomo v tem članku veliko storili že, če nam bo uspelo jasno določiti nekaj načel, s pomočjo katerih bo morda mogoče rešiti najtežavnejše ugovore, ki jih običajno postavljajo proti pojmu naravnega prava. Da bi to dosegli, se je treba vrniti na začetek in se vzdržati vseh trditve, ki ne bi bile razvidne vsaj toliko, kolikor so lahko razvidne trditve o moralnih vprašanjih, in ki zadovoljijo vsakega razumnega človeka.

* Besedilo je prevedeno po izdaji Diderotovih del, ki sta jo uredila J. Lough in J. Proust. D. Diderot: Oeuvres complètes, Hermann, Pariz 1976, vol. VII., str. 25-29.

I. Če človek ni svoboden ali če njegove trenutne določenosti in celo omahovanja nastajajo iz česa materialnega, kar je zunaj njegove duše, je jasno, da njegova izbira ni čisto dejanje netelesne substance in enostavne lastnosti te substance in da v tem primeru ne moreta obstajati ne razumska dobrota ne razumska zloba, pač pa le živalska dobrota in živalska zloba; ne more obstajati moralno dobro in zlo, pravičnost in nepravičnost, niti zaveza niti pravo. Iz tega je, mimogrede rečeno, jasno, kako pomembno je zatrdno ugotoviti realnost, ne pravim *pro-stovoljnega*, pač pa *svobode*, ki jo vse prevečkrat pomešajo s *pro-stovoljnim*. O tem gl. članka SVOBODNA VOLJA in SVOBODA.

II. Naše življenje je siromašno, konfliktno in nemirno. Imamo strasti in potrebe. Biti hočemo srečni in vsak hip se strasten in nepravičen človek čuti zanesenega drugemu storiti to, kar ne bi rad, da drugi storijo njemu. To sodbo izreka v dnu svoje duše in se ji ne more izmakniti. Vidi svojo zlobo in si jo mora priznati, ali pa priznati vsakomur avtoriteto, ki jo pripisuje samemu sebi.

III. A kaj lahko očitamo človeku, ki ga trpinčijo tako silovite strasti, da mu življenje samo postane težko breme, če jim ne ustreže, in je pripravljen odstopiti drugim pravico do razpolaganja z njegovim življenjem, če s tem pridobi pravico, da sam upravlja njihovo?

Kaj mu lahko odgovorimo, če neustrašno izjavi: "Vem, da vnašam preplah in zmešnjavo v človeško vrsto; toda biti moram bodisi sam nesrečen bodisi nesreča za druge; in nihče mi ni dražji, kot sem si sam. Ne očitajte mi te odvratne nagnjenosti, saj ni svobodna.

To je glas narave, ki je v meni najmočnejši, ko govori meni v prid. Mar je v svojem srcu ne slišim enako silovito? Ljudje, na vas se obračam! Je kdo med vami, ki pred smrtjo ne bi odkupil svojega življenja za ceno večjega dela človeške vrste, če bi bil prepričan, da bo njegovo dejanje ostalo nekaznovano in prikrito? Toda, bi nadaljeval, sem nepristranski in iskren. Če moje zadovoljstvo terja, da se znehim vseh življenj, ki so mi v napoto, moram dopustiti tudi, da se kdo drug, kdor pač že, lahko znebi mojega, če ga moti. Tako zahteva razum in na to moram pristati. Nisem dovolj nepravičen, da bi od drugega zahteval žrtev, ki mu je sam nisem pripravljen dati."

IV. Najprej opazim nekaj, kar se mi zdi, da priznavata tako dober kot zloben, namreč da je treba v vseh stvareh uporabljati razum, saj človek ni samo žival, temveč žival, ki uporablja razum; da so torej na razpolago sredstva, s katerimi je v tem vprašanju mogoče odkriti resnico; da se ta, ki zavrača njeno iskanje, odpove človečnosti, in ga morajo drugi predstavniki njegove vrste obravnavati kot podivjano zver; in da je, kdor ne sprejme ravnanja v skladu z resnico, ko je bila ta najdena, brezumen ali zloben, pri čemer je njegova zloba moralna.

Kaj naj torej odgovorimo našemu nasilnemu mislecju, preden ga zadušimo? Da je njegovo govorjenje mogoče povzeti v vprašanju, ali pridobi pravico do življenja drugih, če jim prepusti svoje; ne želi si namreč le svoje sreče, biti hoče tudi nepristranski in s svojo nepristranskostjo od sebe oddaljiti vzdevek *zlobnež* – sicer bi ga morali

zadaviti, ne da bi mu odgovorili. Nato ga bomo opozorili, da četudi bi bilo to, kar opušča, tako zelo njegova last, da bi lahko s tem svojevoljno razpolagal, in četudi bi bilo stanje, ki ga predlaga drugim, zanje sprejemljivo, nima nikakršne legitimne avtoritete, s katero bi dosegel njihovo privolitev; da ima, kdor pravi *hočem živeti*, prav tako prav kot oni, ki pravi *hočem umreti*; da ima slednji le eno življenje in da s tem, ko ga opusti, postane gospodar mnogih življenj; da bi bila njegova menjava komajda nepristranska tudi, če bi na vsem zemeljskem površju bila le on in še en zlobnež; da je nesmiselno vsiljevati drugim svoja hotenja; da ni gotovo, ali je tveganje, v katero sili sebi podobnega, enako tveganju, ki se mu je pripravljen izpostaviti sam; da to, kar prepušča naključju, morda ni sorazmerno ceni tega, kar me sili, da zastavim; da je vprašanje naravnega prava mnogo bolj zapleteno od tega, kar se mu zdi; da hoče biti hkrati sodnik in stranka v sporu in da njegovo razsodišče morda ni pristojno za reševanje te zadeve.

Toda če pravico odločanja o pravičnem in nepravičnem odvzamemo posamezniku, kam naj poneseemo to veliko vprašanje? Kam? Pred človeški rod: samo njemu pripada, da odloči o njem, ker je dobro vseh edina strast, ki jo ima. Hotenja posameznikov so sumljiva, lahko so dobra ali zla, toda občja volja je vedno dobra: nikdar še ni grešila in nikdar ne bo. Če bi živali pripadale bolj ali manj istemu redu kot mi, če bi imeli na voljo sredstva za zanesljivo sporočanje med njimi in nami, če bi nam lahko jasno sporočile svoje občutke in svoje misli in z enako razločnostjo spoznale naše, na kratko, če bi lahko glasovale v splošni skupščini, bi jih vanjo morali pozvati; vprašanja *naravnega prava* ne bi več obravnavali pred *človeštvom*, temveč pred *živalstvom*. A živali so od nas ločene z nespremenljivimi in večnimi ogradami in v tem vprašanju gre za red spoznav in misli, ki so lastne človeški vrsti, ki iz njenega dostojanstva izhajajo in ga hkrati ustvarjajo.

Da bi posameznik zvedel, do kod naj bo človek, državljan, podanik, oče, otrok in kdaj je primerno, da živi ali da umre, se mora obrniti na občjo voljo. Na njej je, da postavi meje vsem dolžnostim. Imate najsvetejšo naravno pravico do vsega tistega, česar vam ves človeški rod ne oporeka. Občja volja je tista, ki vas bo poučila o naravi vaših misli in želja. Vse, kar mislite, vse, o čemer premišlujete, bo dobro, veliko, vzvišeno, prelestno, če je v občem in skupnem interesu. Ni bistvene lastnosti vaše vrste, razen tega, kar zahtevate od vseh vam podobnih za vašo in njihovo srečo. Ta podobnost med vami in vsemi njimi in med njimi in vami vas bo zaznamovala, če boste izstopili iz vaše vrste ali če ostanete v njej. Zato je nikoli ne izpusite izpred oči, sicer boste videli omajanje pojmov dobrote, pravičnosti, človečnosti in vrline v vašem umu. Pogosto si recite: "Človek sem in razen pravic človeštva nimam drugih resnično neodtujljivih *naravnih pravic*."

Toda, porečete, kje je hram te splošne volje? Kje se lahko z njo posvetujem? ... V načelih zapisanega prava vseh civilnih narodov, v družabnih dejanjih divjakov in barbarov; v tiho priznavanih medsebojnih dogovorih sovražnikov človeškega rodu in celo v ogorčenju in zameri,

teh dveh strasteh, za kateri se zdi, da ju je narava položila celo v živali, da bi z njima nadomestila odsotnost družbenih zakonov in javnega maščevanja.

Če dobro premislite vse povedano, boste prepričani: 1. da je človek, ki posluša le svojo individualno voljo, sovražnik človeškega rodu; 2. da je obča volja v vsakem posamezniku čisto dejanje uma, ki v tišini strasti razmišlja o tem, kaj lahko človek zahteva od sebi podobnega, in o tem, kaj lahko drugi zahteva od njega; 3. da je upoštevanje obče volje vrste in skupnih želja vedenjsko pravilo, ki se nanaša na posameznika v odnosu do drugega posameznika v isti družbi, na posameznika v odnosu do družbe, katere član je, in na družbo, katere član je, v odnosu do drugih družb; 4. da je podreitev občji volji vez vseh družb, tudi tistih, ki temeljijo na zločinu. Vrlina je tako lepa, da njen lik spoštujejo celo tatovi na dnu svojih kavern; 5. da morajo biti zakoni ustvarjeni za vse, ne le za enega; sicer bi bilo to samotno bitje podobno nasilnemu mislecu, ki smo ga zadušili v V. odstavku; 6. ker se med dvema voljama, občo in individualno, prva nikoli ne zmoti, ni težko uvideti, kateri bi morala v dobro človeštva pripasti zakonodajna moč in kakšno čaščenje dolgujemo vzvišenim smrtnikom, katerih individualna volja združuje tako avtoriteto kot nezmotljivost obče volje; 7. da bi ob predpostavki nenehne spremenljivosti vrste narava *naravnega prava* ostala nespremenjena in bi se vselej nanašala na občo voljo in skupno željo celotne vrste; 8. da je nepristranost do pravičnosti kot vzrok do učinka, ali da pravičnost ne more biti drugega kot razglašena nepristranost; 9. in končno, da so vse te posledice popolnoma jasne tistemu, ki uporablja razum, in da je treba tistega, ki razuma noče uporabljati in se odpoveduje kvaliteti človeka, obravnavati kot denaturirano bitje.

Prevedel Igor Pribac